

Lietz, Zygmunt

"Szkoly polskie na Warmii 1929-1939. Przegląd wspomnień", oprac. Roman Marchwiński, Olsztyn 1970 :
[recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1, 147-148

1971

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Szkoły polskie na Warmii 1929—1939. Przegląd wspomnień. Opracował Roman Marchwiński, Olsztyn 1970, ss. 207, ilustracje. Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego, nr 32.

Historia polskiego szkolnictwa na Warmii w okresie międzywojennym wciąż oczekuje na swoją wyczerpującą monografię. Istniejąca baza źródłowa tak niemiecka, jak i polska uzupełniana nawet relacjami prasowymi i nielicznymi kronikami szkolnymi, nie daje możliwości uchwycenia pełnego obrazu szkolnictwa. Dlatego historycy starają się wykorzystywać dodatkowe źródła, przede wszystkim wspomnienia bądź spisane, bądź nagrane na taśmie magnetofonowej. Oprócz tego niemalą rolę spełniają zdjęcia, zgromadzone głównie w Muzeum Mazurskim, Ośrodku Badań Naukowych, w rękach prywatnych Jana Boenigka, Jana Lubomirskiego, Kazimierza Pacera i innych. Wystąpienia niektórych działaczy utrwaliła na taśmie magnetofonowej Rozgłośnia Radiowa w Olsztynie.

Przegląd wspomnień jest owocem prawie miesięcznego obozu naukowego studentów Kola Naukowego Historii przy Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, które pod kierunkiem mgr. Romana Marchwińskiego i dr. Jana Powierskiego nagralo 11 tys. m taśmy magnetofonowej wspomnień uczniów, ich rodziców, przedszkolaków i nauczycieli z 14 prywatnych szkół polskich na Warmii. Całość pracy składa się ze wstępu, relacji uczniów, dodatku zawierającego wykaz dzieci uczęszczających do szkół polskich w roku szkolnym 1938/39, streszczenia niemieckiego, indeksu osób i miejscowości oraz mapy. Zaletą tej książki jest utrwalenie po raz pierwszy w druku ustnych relacji dzieci uczęszczających do szkół polskich w Niemczech i relacji ich rodziców, nagranych dotychczas na taśmę. Poza oddaną czytelnikowi książką, pozostaje dla badacza taśmoteka, która odtwarza nie tylko głos, ale i jego intonację, barwę, częstokroć więcej mówiącą o atmosferze panującej w danym okresie od wielu opracowań naukowych. Każde badanie naukowe daje wysublimowany, subiektywny obraz epoki, przedstawiony na podstawie źródeł pisanych. Im epoka jest bardziej odległa, tym trudniej autorowi wczuć się w dany okres, który ma on przedstawić. Wspomnienia ustne i pisane służą pomocą do odtworzenia tej atmosfery. Nagrania na taśmie magnetofonową pewnych zdażeń stosowane były do tej pory w badaniach etnograficznych. Wykorzystanie natomiast nagrań jako źródła archiwalnego, stanowi pierwszy wypadek w dziejach edytorskich naszego regionu. Należy zachęcić instytucje i przedsiębiorstwa do szerzego i śmielszego wykorzystywania nagrań w celu rejestracji wspomnień działaczy politycznych i gospodarczych oraz kulturalnych w celu uzupełnienia i rozszerzenia źródeł pisanych. Wysunąłbym postulat badawczy zwłaszcza pod adresem Ośrodka Badań Naukowych dalszego zbierania wspomnień żyjących nauczycieli i przedszkolaków w celu wydania następnego tomu.

We wstępie wydawca omawia krytycznie literaturę historyczną dotyczącą tego zagadnienia. Jest to najdokładniejsze omówienie stanu badań nad szkolnictwem warmińskim okresu międzywojennego. R. Marchwiński pominął jednak cenny wybór wspomnień nauczycieli polskich z ziemi złotowskiej, pracujących również na

Warmii, wydany w Poznaniu. *Przegląd wspomnień* zawiera zaledwie dwa wspomnienia nauczycieli pracujących na Warmii, dwa wspomnienia nauczycieli pracujących na Pograniczu i jedno wspomnienie przedszkolanki. Relacje ustne składane były przez respondentów według specjalnie opracowanego kwestionariusza. Mało precyzyjne odpowiedzi na stawiane w kwestionariuszu pytania skłoniły wydawcę do streszczenia ich sensu. Badacz określonej problematyki, sięgając do tej publikacji, oczekuje materiału źródłowego. Tymczasem aż 51 relacji zostało streszczonych, pomimo stawiania pytań naprowadzających, jak w wywiadach socjologicznych. Szkoda też, że z takich szkół jak Brąswald, Unieszewo, Gietrzwałd, Pluski i Wymój podano zaledwie trzy wspomnienia lub streszczenia, choć szkoły te posiadały bogatą przeszłość, osiągały lepsze wyniki nauczania od szkół niemieckich i legitymowały się bogatą pracą pozaszkolną. Omawiane wydawnictwo oddaje klimat szkolny, widziany przede wszystkim oczyma dziecka, potwierdza też materiały źródłowe polskie i niemieckie. U większości relacjonujących zatarły się już pewne drobne fakty, a pozostały w pamięci jedynie te wydarzenia, które wiązały się z uroczystościami rodzinnymi, szkolnymi czy pozaszkolnymi. W recesie poprzedzającym wspomnienia warto było zamieścić adnotację, w jakich latach dany uczeń uczęszczał do szkoły, co pozwoliłoby badaczowi na usytuowanie nie tylko w miejscu, ale i w czasie danych wydarzeń.

Ze wspomnień tych wynika niedwuznacznie, że ostoją polskich szkół były liczne rodziny chłopów i robotników wielodzietne, które wytrwale posyłały dzieci do szkół polskich, a wypadki odejścia były raczej sporadyczne. Uwypuklone zostały różne formy nacisku, stosowane przez administrację i organizacje niemieckie. Duży rolę księżki stanowi bogaty zestaw dokumentacji fotograficznej, jak również wykaz dzieci chodzących do wszystkich szkół w ostatnim roku przed wojną.

Zygmunt Lietz

Jacek Wilczur, *Niewola i eksterminacja jeńców wojennych — Włochów w niemieckich obozach jenieckich, wrzesień 1943 — maj 1945*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1969, ss. 224.

W *Postwoju* swojej pierwszej książki, poświęconej eksterminacji przez hitlerowców żołnierzy ekspedycyjnej armii włoskiej na froncie wschodnim (*Armata Italiana in Russia*, zwanej w skrócie *Armira*) po kapitulacji Włoch w dniu 8 września 1943 r. Jacek Wilczur wyraził nadzieję, że książka ta stanie się wstępem do obiektywnego i pełnego wyjaśnienia losów żołnierzy włoskich sił zbrojnych internowanych przez hitlerowców w obozach jenieckich na ziemiach polskich¹.

W swej najnowszej pracy tenże autor dał poszerzony, pogłębiony i w pełni udokumentowany obraz tej problematyki. Przy czym nie ograniczył się jedynie do przedstawienia losów żołnierzy *Armiry*, ale — w miarę zachowanych i dostępnych dokumentów — ukazał również losy żołnierzy innych jednostek włoskich sił zbrojnych, walczących u boku hitlerowców, a po kapitulacji internowanych i osadzonych w obozach jenieckich, lub też, gdy przeciwstawiali się zbrojnie rozbrojeniu ich przez Niemców, pomordowanych na różnych frontach w Jugosławii, Albanii, południowej Francji i w Trieście.

Podstawę źródłową tej pracy stanowią przede wszystkim akta z archiwum Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce, Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych PRL, Archiwum Zarządu Głównego Polskiego Czerwonego

¹ J. Wilczur, *Armira nie wróci do Italii*, Warszawa 1962, ss. 18C—187.